

آثار تربیتی گرفتاری‌ها در زندگی از نگاه امام سجاد علیه السلام

حجت‌الاسلام والمسلمین هادی عجمی*

اشاره

انسان‌ها در هنگام بروز مشکلات، به دنبال راهنما و مشاور هستند؛ اما هنگام زیاد شدن مشکلات، این احساس نیاز افزونی می‌یابد. برای نمونه، «از زمان کرونا مراجعه در فضای مجازی برای رصد اطلاعات روانشناسی و مشاوره دو برابر شده است»^۱. راهکار صحیح مواجهه با مشکلات و گرفتاری‌های زندگی، از مسائل مهم بشر بوده است. سال‌هاست در روانشناسی و مشاوره، دیدگاه‌های مختلفی برای این مواجهه مطرح شده است. «روان‌کاوی» یا «روان‌تحلیل‌گری»، از روش‌های پرطرفدار در دنیاست که امروزه نیز بسیاری از مشاوران، از این روش استفاده می‌کنند. این روش، بر این فرض اساسی استوار است که بیشتر فعالیت‌های ذهنی و پردازش آن‌ها، در ناخودآگاه رخ می‌دهد؛ در نتیجه مشاور طی جلسات متعدد و در همراهی با مراجعه‌کننده، می‌کوشد ریشه مشکلات را از درون فرد پیدا کند.^۲ روش پرطرفدار دیگر، رفتار درمانی^۳ است. همان‌گونه که از نام آن پیداست، در این روش تمرکز بر رفتارهای انسان برای حذف و یا کاهش رفتارهای ناهنجار است. یکی از روش‌های قابل توجه، «معنادرمانی»^۴ یا «لوگوتراپی» است. معنادرمانی، مکتبی روان‌شناسی است که ویکتور فرانکل^۵

* کارشناسی ارشد تربیت اخلاقی مؤسسه اخلاق و تربیت.

۱. رئیس سازمان نظام روانشناسی و مشاوره کشور، کرونا بیشترین آسیب را به سلامت روان مردم زده است. www.irna.ir

۲. ر.ک: به: بنجامین جیمز سادوک، ویرجینیا الکوک سادوک و پدرو روئیز؛ خلاصه روان‌پزشکی کاپلان و سادوک؛ ترجمه فرزین رضاعی.

3. Behavioural therapy

4. logo=meaning.

5. Viktor Frankl. ۱۹۹۷ م

آن را بنیان گذاشت. ویکتور فرانکل در جنگ جهانی دوم، روانه اردوگاه کار اجباری شد. سختی‌های این دوره، ایده‌ای را در ذهن او برای مواجهه با سختی‌ها شکل داد.^۱ از نظر او معنادرمانی عبارت است از: «درمان از رهگذر معنا یا شفابخشی از رهگذر معنا» یا «روان‌درمانی متمرکز بر معنا».^۲

این روش‌ها، نقص مهمی دارند و آن نداشتن فهم درست از خود گرفتاری‌هاست. با توجه به محدود بودن نگاه انسان غربی، آنها نتوانسته‌اند به حقیقت و معنای واقعی خود گرفتاری‌ها دست یابند. اما منابع اسلامی، به‌ویژه صحیفه سجادیه، در روشی مترقی، انسان را با معنایی جدید از گرفتاری‌ها مواجه می‌کند؛ یعنی ورای این ظاهر ناپسند، درون و روی دیگر آنها را نمایان می‌کند. در نتیجه کمک می‌کند که انسان با واقع‌بینی، نگاه و برخوردی صحیح با مشکلات داشته باشد.

گرفتاری‌های زندگی در صحیفه سجادیه

یکی از منابع مهم و ویژه برای تغییر نگاه انسان به مشکلات، گرفتاری‌ها و مسائل پیرامونی انسان، صحیفه سجادیه یا زیور آل محمد علیه السلام است. صحیفه سجادیه را می‌توان منظومه فکری - تربیتی امام سجاد علیه السلام دانست که در قالب دعا، به دنبال ایجاد نگرش و معنایی صحیح از زندگی است. از حمد و سپاس الهی و ترسیم صحیحی از سیره و روش زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله و یاران آن حضرت تا ترسیم سیمای حقیقی خضوع، فروتنی و تبیین معنایی اندوه را در بر می‌گیرد. این معارف، تبیین‌کننده منظومه‌ای فکری و معنایی جامع است. در این میان، ایجاد نگرشی صحیح از گرفتاری‌ها و مشکلات زندگی، جایگاهی ویژه در این سند بالادستی شیعه دارد. امام سجاد علیه السلام در چهار دعا به تبیین ابعادی از گرفتاری‌ها در زندگی و بیان آثار آن‌ها پرداخته است:

دعای هفتم: «دعا هنگام امور مهم یا رنج و اندوه»

دعای پانزدهم: «دعا هنگام بیماری یا در وقت اندوه و گرفتاری»

دعای بیست و دوم: «دعا هنگام رنج و سختی»

دعای پنجاه و چهارم: «دعا در رفع غم و اندوه»

از آنجا که هدف امام علیه السلام چیزی جز تربیت و هدایت نیست، در این ادعیه به آثار تربیتی و هدایتی

۱. ویکتور فرانکل؛ انسان در جستجوی معنی؛ ص ۱۵.

۲. از آنجا که معنادرمانی، به دنبال تغییر نگرش افراد به زندگی و مشکلات است؛ امروزه از این روش برای کمک به معنا دادن به زندگی افراد افسرده، آن‌هایی که قصد خودکشی دارند و آن‌هایی که عزیزان‌شان را از دست داده‌اند، استفاده می‌شود. او تلاش می‌کند که فرد، معنایی برای زنده بودن پیدا کند؛ مانند زنده بودن برای فرزندان.

گرفتاری‌های زندگی انسان پرداخته است. فهم آثار و کارکردهای تربیتی گرفتاری‌ها، معنا و شناختی جدید از گرفتاری‌ها را به انسان ارائه می‌دهد که اثرات ویژه‌ای بر مقابله و مواجهه با آن گرفتاری‌ها و حل آن‌ها می‌گذارد.

امام سجاد علیه السلام در این تصویر معناسناختی از گرفتاری‌ها، در نگاهی جامع آثار گرفتاری‌های دنیوی را در سه بُعد آثار بینشی، گرایشی و رفتاری ترسیم کرده است. در بُعد بینشی، مشکلات و گرفتاری‌ها، نگاه توحیدی آدمی را ایجاد و تقویت می‌کند. در بُعد گرایش‌ها و عواطف، گرایش او را از دل‌بستن به دست یاری دیگران کم می‌کند. در بُعد رفتاری نیز او را در مسیر رشد حرکت می‌دهد و به مثابه انجام عمل صالح، او را جلو می‌برد.

آثار گرفتاری‌ها در منظومه تربیتی

از نظر برخی، گرفتاری‌ها آثار منفی‌ای دارند که باید آن‌ها را تحمل کرد؛ اما صحیفه سجادیه، با ارائه معنایی جدید از گرفتاری‌ها، آثاری مثبت و تربیت‌کننده برای آن‌ها ترسیم می‌کند. در منظومه تربیتی امام سجاد علیه السلام، انسان دارای سه بُعد مهم بینش، گرایش و رفتار است که از نظر تربیتی باید پرورش یابد. گرفتاری‌ها در این سه بُعد می‌توانند آثار تربیتی خوبی از خود به جای بگذارند. در حقیقت امام سجاد علیه السلام با نگاهی جدید به سختی‌های دنیوی، آن‌ها را یکی از روش‌های الهی برای تربیت آدمی در این سه بُعد می‌داند.

۱. اثر بینشی: تقویت نگاه توحیدی

مهم‌ترین بُعد بینشی انسان که نیازمند تقویت و پرورش است، نگاه توحیدی او به مسائل زندگی است. امام خمینی رحمته الله علیه همواره نگاهی توحیدی به تمامی مسائل زندگی، حتی مسائل سیاسی، انقلاب و دفاع مقدس داشت. از همین رو فرموده بود: «من گاهی که وصیت‌نامه بعضی از شهدا را می‌بینم یا وضع جبهه‌ها را می‌بینم یا شعارهایی که در جبهه‌ها - همان شبی که فردا احتمال دارد که شهید بشوند - می‌بینم؛ می‌بینم که ملت، الهی شده است».^۱

دعای هفتم صحیفه سجادیه، دعایی است که امام سجاد علیه السلام هنگام سختی‌ها، گرفتاری‌ها و اندوه، آن را قرائت می‌کرد. حضرت در فرازهای میانی این دعا فرموده است:

أَنْتَ الْمُدْعُوُّ لِلْمُهْمَاتِ، وَأَنْتَ الْمَفْرَعُ فِي الْمَلِمَاتِ، لَا يَنْدَفِعُ مِنْهَا إِلَّا مَا دَفَعْتَ، وَلَا يَنْكَشِفُ مِنْهَا إِلَّا مَا كَشَفْتَ؛^۲ تو آنی که در تمام دشواری‌ها تو را می‌خوانند و در

۱. سید روح‌الله موسوی خمینی؛ صحیفه امام؛ ج ۱۵، ص ۴۰۲ - ۴۰۳.

۲. علی بن الحسین زین‌العابدین؛ الصحیفه السجادیة؛ ص ۵۴.

گرفتاری‌ها به تو پناه می‌آورند. غیر از بلایی که تو دفع کنی، بلایی دور نشود و غیر از آن گرفتاری که تو برطرف کنی، هیچ گرفتاری برطرف نشود.

سید علی‌خان کبیر مدنی در کتاب ریاض السالکین که یکی از شرح‌های بسیار مهم کتاب صحیفه سجادیه است، در تبیین «مُهَمَّاتٍ» و «الْمَلَمَّاتِ» نوشته است: «مهمات، کارها و اتفاق‌هایی است که برای انسان مهم است؛ به‌ویژه کارهایی که موجب اندوه و سختی می‌شوند. ملمات، چیزهایی است که از زندگی به فرد نازل می‌شود و می‌رسد که به معنای گرفتاری‌ها و سختی‌های زندگی است که در روزگار به انسان می‌رسد»^۱.

در این فراز از دعا از سویی خطاب به خداوند می‌فرماید: «أَنْتَ الْمُدْعُوُّ لِلْمُهَمَّاتِ؛ تو آنی هستی که انسان‌ها از درون در اموری که برایشان مهم هست یا به اندوه و سختی می‌افتند، تو را می‌خوانند». از سویی دیگر خداوند را چنین مورد خطاب قرار می‌دهد: «وَأَنْتَ الْمَفْرَعُ فِي الْمَلَمَّاتِ؛ و در گرفتاری‌ها و سختی‌ها به تو پناه می‌برد».

اطلاق خطاب‌ها در این فرازها، یعنی حتی افرادی که خدا را در ظاهر نمی‌شناسند، به دلیل فطری بودن اعتقاد به خدا، در کارهایی که برایشان بسیار مهم است یا به گرفتاری افتاده‌اند، از درون خدا را می‌خواهند؛ هر چند خدا را کامل نشناسند، اما از درون به کسی که ورای قدرت انسانی و معمولی است، متوسل می‌شوند.

قرآن در آیه ۶۵ سوره عنکبوت^۲ به این ندای درونی آدمی این‌گونه اشاره کرده است: «فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ».

نقل شده است شخصی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: «ای فرزند رسول خدا! مرا به شناخت کلمه الله راهنمایی فرما؛ زیرا ستیزکنندگان مرا مورد هجوم تبلیغاتی خود قرار داده‌اند. آنقدر با من جدل می‌کنند که در وادی حیرت سرگردانم ساخته‌اند». امام صادق علیه السلام فرمود: «ای بنده خدا! آیا تاکنون بر کشتی سوار شده‌ای؟». عرض کرد: «بله». فرمود: «آیا اتفاق افتاده است که آن کشتی در هم بشکند و تو در کام امواج خروشان دریا گرفتار شوی و در آن نزدیکی نه کشتی دیگری باشد که تو را از مرگ حتمی برهاند و نه شناگر ماهری که سینه نیلگون آب را بشکافد و تو را به ساحل برساند؟». عرض کرد: «بله». فرمود: «آیا در آن لحظه سرنوشت‌ساز که خطری به‌طور جدی تو را تهدید می‌کرد، با ناامیدی تمام ناگهان به قلبت افتاده که فقط موجودی که دارای

۱. سید علی‌خان کبیر مدنی شیرازی؛ ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین؛ ص ۳۰۷.

۲. نیز ر.ک: یونس: ۲۲ و ۲۳؛ لقمان: ۳۲.

قدرتی نامحدود است، می‌تواند تو را از این گرفتاری هولناک نجات دهد؟». گفت: «آری». امام صادق علیه السلام فرمود: «آن تکیه‌گاه نجات‌دهنده، خداوند قادر است».^۱ بنابراین اگر چه انسان از درون خدا را می‌شناسد، اما موانع دنیوی و تربیتی او را غافل می‌کند. گرفتاری‌های شدید می‌تواند این پرده غفلت را کنار بزند.

۲. اثر گرایشی: دل بریدن از غیر خدا

گرایش‌های درونی انسان، از مسائل مهم تربیتی است. آدمی گاه علی‌رغم اعتقاد به کمک گرفتن از خدا، به سوی خلق خدا گرایش دارد و دست دلش را به سوی آن‌ها دراز می‌کند. یکی از کارهای مهم مربی شایسته، اصلاح گرایش‌های درونی متربی است. امام سجاد علیه السلام در دعای ۲۲ صحیفه سجادیه که به هنگام سختی، مشقت و دشواری کارها تلاوت می‌نمود، گرایش به سوی خلق را چنین توصیف کرده است:

فَإِنَّكَ إِنِّ وَكَلْتَنِي إِلَىٰ نَفْسِي عَجَزْتُ عَنْهَا وَ لَمْ أَقُمْ مَا فِيهِ مَضَلَحْتُهَا، وَإِنِّ وَكَلْتَنِي إِلَىٰ خَلْقِكَ تَجَهَّمُونِي، وَإِنِّ أَلْجَأْتَنِي إِلَىٰ قَرَابَتِي حَرَمُونِي، وَإِنِّ أَعْطُوا أَعْطُوا قَلِيلًا نَكِدًا، وَ مَنُّوا عَلَيَّ طَوِيلًا، وَ ذَمُّوا كَثِيرًا؛^۲ اگر مرا به خود واگذاری، از انجام آن کارها ناتوان خواهم شد و به آنچه مصلحتم در آن است، همت نمی‌گمارم. اگر مرا به خلق خویش واگذاری، با ترشروی به من بنگرند. اگر مرا به خویشانم واگذاری، از مساعدت محروم و نومید کنند. اگر ببخشند، اندک و ناگوار ببخشند و منت فراوان بگذارند و نکوهش بسیار روا دارند.

«وکل» به معنای اعتماد بر غیر، در امور زندگی است.^۳ «تَجَهَّمْتُ لَه» به معنای توجه کردن همراه اکراه و سختی، به او توجه کنند.^۴ «أَلْجَأْنَا الْأَمْرَ إِلَىٰ كَذَا» نیز به معنای اضطراب پیدا کردن به دیگران است.^۵ امام سجاد علیه السلام در این فراز دعا، رویگردانی دیگران از کمک‌رسانی را مقدمه خوبی برای دل بریدن از دیگران و تغییر گرایش درونی کمک گرفتن از دیگران، به سوی کمک گرفتن از خدا و توجه به خود او دانسته است. اگر گرایش درونی انسان از دیگر انسان‌ها، قطع شود و آدمی فقط به خداوند توجه داشته باشد، معنای حقیقی بندگی را می‌فهمد. دوست شهید

۱. محمد بن علی صدوق؛ التوحید؛ ص ۲۳۱.

۲. علی بن الحسین زین‌العابدین؛ الصحیفه السجادیة؛ ص ۱۰۸.

۳. احمد بن فارس القزوینی؛ معجم مقاییس اللغة؛ ج ۶، ص ۱۳۶: «یدلُّ علی اعتماد غیرک فی أمرک».

۴. خلیل بن احمد فراهیدی؛ کتاب العین؛ ج ۳، ص ۳۹۷: «أی: استقبلته بوجه کریم».

۵. همان، ج ۶، ۱۷۸: «أی: اضطررتی إلیه».

ابراهیم هادی می‌گوید:

در دوران مجروحیت ابراهیم، به یکی از زورخانه‌های تهران رفتیم و در گوشه‌ای نشستیم. با وارد شدن هر پیشکسوت، صدای زنگ مرشد به صدا در می‌آمد و کار ورزش چند لحظه‌ای قطع می‌شد. تازه‌وارد هم دستی از دور برای ورزشکاران تکان می‌داد و با لبخندی بر لب در گوشه‌ای می‌نشست. ما هم به کارهای ورزشکارها و مردم نگاه می‌کردیم. ابراهیم در حالی که با دقت به حرکات مردم نگاه می‌کرد، برگشت و آرام گفت: «این مردم را که این‌گونه از صدای زنگ خوشحال می‌شوند، ببین. برخی از آن‌ها عاشق زنگ زورخانه هستند. اگر آن‌ها به این اندازه‌ای که عاشق این زنگ هستند، عاشق خدا می‌شدند؛ دیگر روی زمین نبودند. در آسمان‌ها راه می‌رفتند». سپس گفت: «دنیا همین‌گونه است. تا هنگامی که آدمی عاشق دنیاست و به آن تمایل دارد، حال و روزش همین است، اما اگر سرش را به سمت آسمان بلند کند و کارهایش را برای رضای خدا انجام دهد، مطمئن باش زندگی‌اش عوض می‌شود و معنای زندگی کردن را می‌فهمد».^۱

۳. اثر رفتاری: حرکت و رشد انسان

انسان برای حرکت، رشد و تعالی در بُعد رفتاری، ابتدا باید موانع حرکت را برطرف کند، سپس آمادگی برای حرکت را در خود ایجاد کند و آنگاه به سوی حرکت و رشد قدم بردارد. در این مسیر مهم‌ترین مانع رشد، گناه است؛ زنجیری که به پای انسان می‌پیچد، مانع حرکت او می‌شود و او را از مسیر رشد به بیراهه می‌برد. بنابراین ابتدا باید این زنجیر از پای انسان باز و گناهِش شسته شود؛ سپس با توبه به مسیر صحیح بازگردد و در آن مسیر حرکت کند. سختی‌ها و گرفتاری‌های دنیوی می‌تواند هر سه اثر را برای سالک به دنبال داشته باشد.

الف) بخشش گناهان

نخستین اثر رفتاری گرفتاری‌ها، بخشش گناهان است. دعای پانزدهم صحیفه، دعای هنگام بیماری یا در وقت اندوه و گرفتاری است. امام سجاد علیه السلام در فرازی از آن می‌فرماید:

فَمَا أَدْرِي، يَا إِلَهِي، أَيُّ الْحَالَيْنِ أَحَقُّ بِالشُّكْرِ لَكَ، وَ أَيُّ الْوَقْتَيْنِ أَوْلَى بِالْحَمْدِ لَكَ أَوْ وَقْتُ الصَّحَّةِ ... أَمْ وَقْتُ الْعِلَّةِ الَّتِي مَحَضَّتْنِي بِهَا، وَ النَّعْمِ الَّتِي أَثَحَفْتَنِي بِهَا، تَخْفِيفاً لِمَا ثَقُلَ بِهِ عَلَيَّ ظَهْرِي مِنَ الْخَطِيئَاتِ، وَ تَطْهِيراً لِمَا انْعَمَسْتُ فِيهِ مِنَ السَّيِّئَاتِ؛^۲ ای خدای من!

۱. گروه فرهنگی شهید ابراهیم هادی؛ سلام بر ابراهیم؛ ص ۱۷۶.

۲. علی بن الحسین زین العابدین؛ الصحیفه السجادیة؛ ص ۷۶.

نمی‌دانم کدام‌یک از این دو حالت به سپاسگزاری تو شایسته‌تر و کدام‌یک از این دو هنگام، برای ستودنت سزاوتر است. آیا هنگام تندرستی ... یا اکنون که بیمارم و مرا بدان، آزموده و پاک می‌کنی و این دردها را بر من پیشکش نموده‌ای تا از گران‌باری گناهانی که بر دوش دارم، بکاهی.

«الْعَلَّةُ»، به معنای بیماری^۱ و «المَخْصُ» به معنای «خلوص الشيء» است.^۲ بیماری، انسان را پاک و خالص می‌کند. حضرت در دو فراز، دو بُعد آن را این‌گونه بیان می‌کند:

۱. تَخْفِيفاً لِّمَا ثَقُلَ بِهِ عَلَيَّ ظَهْرِي مِنَ الْخَطِيئَاتِ

درباره ریشه و معنای «الْخَطِيئَاتِ» آمده است: «اگر انسان از حد صحیح چیزی عبور کند، خطا کرده و جنبه صحیح چیزی را انجام نداده است؛ مانند زناکار که جنبه صحیح ارتباط با نامحرم، یعنی ازدواج را انجام نداده و با عبور از حدود ارتباط با نامحرم، جنبه صحیح این ارتباط را ترک کرده است».^۳

قرآن در آیات متعددی از گناه، به «وزر» و سنگینی تعبیر کرده است که نمی‌توان آن را به گردن دیگری انداخت: «وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى»^۴. بیماری‌ها و گرفتاری‌ها، بار سنگین گناهان بر دوش آدمی را کم می‌کند.

۲. تَطْهِيراً لِّمَا انْعَمَسْتُ فِيهِ مِنَ السَّيِّئَاتِ

«انْعَمَسْتُ»، یعنی بردن چیزی در آب^۵ و «السَّيِّئَاتِ» از ریشه «سوء» است. ابن فارس در معجم مقاییس اللغة می‌نویسد: «سوء، به معنای زشتی است. گناه از این جهت که زشت است، «سَيِّئَةٌ» نامیده شده است».^۶ بنابراین معنای جمله چنین است: بیماری، کسی را که در زشتی گناه فرو رفته است، پاکیزه می‌کند؛ مانند اینکه لباسی را که به گل آغشته شده است، بشوییم. شستشو، زشتی آن کثیفی را از بین می‌برد و دوباره زیبایی را به لباس باز می‌گرداند.

اگر چه موضوع مقاله، بررسی آثار گرفتاری‌ها و این فرازها، درباره بیماری‌هاست؛ اما حقیقت

۱. خلیل بن احمد فراهیدی؛ کتاب العین؛ ج ۱، ص ۸۸.

۲. همان، ص ۱۲۷.

۳. احمد ابن فارس القزوینی؛ معجم مقاییس اللغة؛ ج ۲، ص ۱۹۸.

۴. ر.ک: أنعام: ۱۶۴؛ اسراء: ۱۵؛ فاطر: ۱۸؛ زمر: ۷.

۵. خلیل بن احمد فراهیدی؛ کتاب العین؛ ج ۴، ص ۳۸۰.

۶. احمد ابن فارس القزوینی؛ معجم مقاییس اللغة؛ ج ۳، ص ۱۱۳.

بسیاری از گرفتاری‌ها، همان انواع بیماری‌های روانی یا همراه آن است. به عبارتی مناط آن، عام است و به قرینه روایاتی که این اطلاق را دارند، هر نوع گرفتاری دنیوی سبب کم شدن سنگینی گناه و پاک شدن آن می‌شود.^۱

ب) آماده‌سازی برای توبه

اثر رفتاری دیگر گرفتاری‌ها، آماده‌سازی برای توبه است. امام سجاد علیه السلام در ادامه فراز پیشین، افزون بر کارکرد پاک‌کنندگی گرفتاری‌ها، از آمادگی انسان‌ها برای توبه به وسیله گرفتاری‌ها سخن به میان آورده است: «و تَذَكِيرًا لِمَخْوِ الْحَوْبَةِ بِقَدِيمِ النُّعْمَةِ»^۲ با مریضی، به درک و دستیابی به توبه آگاهم سازی».

سختی‌ها و گرفتاری‌ها انسان را از علل مادی، جدا و توبه و بازگشت به مسیر صحیح فطری را برای او فراهم می‌کنند. این آگاه‌سازی، همان یقظه است که در عرفان، اولین مرحله سلوک به شمار می‌آید. در حقیقت این مرحله، پله اول برای قرار گرفتن انسان در مسیر صحیح زندگی و توبه و بازگشت از گناهان است. بعد از بیداری است که انسان اشتباهات گذشته‌اش را می‌بیند. چه زیبا هشدار داد حافظ:

کاروان رفت و تو در خواب و بیابان در پیش

کی روی، ره زکه پرسی، چه کنی، چون باشی؟^۳

ج) ثبت اعمال نیک برای انسان

سومین اثر رفتاری مشکلات، ثبت اعمال نیک برای انسان است. مشکلات افزون بر سبک کردن کوله‌بار گناه و روشن کردن راه بازگشت، موجب رشد آدمی نیز می‌شود؛ مانند عمل صالح و نیک که آدمی را رشد می‌دهد. امام زین‌العابدین علیه السلام در ادامه فراز پیشین می‌فرماید:

و فِي خِلَالِ ذَلِكَ مَا كَتَبَ لِي الْكَاتِبَانِ مِنْ زَكِيِّ الْأَعْمَالِ، مَا لَا قَلْبٌ فَكَّرَ فِيهِ، وَلَا لِسَانٌ

نَطَقَ بِهِ، وَلَا جَارِحَةٌ تَكَلَّفَتْهُ، بَلْ إِفْضَالًا مِنْكَ عَلَيَّ، وَ إِحْسَانًا مِنْ صَنِيْعِكَ إِلَيَّ؛^۴ در خلال

ایام بیماری دو فرشته نویسنده اعمال، در پرونده عملم حسناتی بزرگ بنویسند که نه در

۱. محمد بن محمد شعیری؛ جامع الاخبار؛ ص ۱۱۳: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزَالُ الْبَلَاءُ بِالْمُؤْمِنِ وَالْمُؤْمِنَةُ فِي

جَسَدِهِ وَمَالِهِ وَوُلْدِهِ حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى وَمَا عَلَيْهِ حَاطِيَةٌ».

۲. علی بن الحسین زین‌العابدین؛ الصحيفة السجادية؛ ص ۷۶.

۳. شمس‌الدین محمد حافظ، دیوان حافظ، ص ۴۵۹، بیت پنجم.

۴. همان.

قلب من خطور کرده و نه زبانم به آن گویا گشته و نه عملی به جوارح و اندام از من صادر شده؛ بلکه به صرف فضل و احسان تو به من باشد.

اگر چه انسان بیمار و گرفتار، وظیفه دارد بر سختی‌ها و ناملازمات صبر کند: «اضْبِرْ عَلٰی مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ اُمُورٍ»؛^۱ اما خداوند بر پایه رحمت و وسعه خویش، در مقابل بیمار شدن آدمی، اعمال صالحی را در پرونده اعمالش درج می‌کند. بنابراین اگرچه انسان بیمار از نظر ظاهری در حال ناراحتی، رنج و سختی است؛ اما در حقیقت، در حال عبادت و نزدیکی به خداوند است. از این رو بیماری، عبادت و کمک به بیمار، کمک به عارفی واصل است.

فهرست منابع

۱. امام زین‌العابدین، علی بن الحسین؛ الصحیفة السجادية؛ چاپ اول، قم: دفتر نشر الهادی، ۱۳۷۶ ش.
۲. حافظ، شمس‌الدین محمد، دیوان حافظ، تهران، فخر رازی، ۱۳۷۴ ش.
۳. شعیری، محمد بن محمد؛ جامع الأخبار؛ چاپ اول، نجف: مطبعة حیدریة، [بی تا].
۴. صدوق، علی بن محمد؛ التوحید؛ چاپ اول، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۹۸ ق.
۵. فرانکل، ویکتور؛ انسان در جستجوی معنی: معنی‌درمانی چیست؛ ترجمه نهضت فرنودی و مهین میلانی؛ چاپ یازدهم، تهران: انتشارات درسا، ۱۳۸۰ ش.
۶. فراهیدی، خلیل بن أحمد؛ کتاب العین؛ چاپ دوم، قم: نشر هجرت، ۱۴۰۹ ق.
۷. القزوینی، احمد بن فارس؛ معجم مقاییس اللغة؛ چاپ اول، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ ق.
۸. کبیر مدنی شیرازی، سید علی خان بن احمد؛ ریاض السالکین فی شرح صحیفة سیدالساجدین؛ چاپ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۹ ق.
۹. گروه فرهنگی شهید ابراهیم هادی؛ سلام بر ابراهیم؛ تهران: گروه فرهنگی شهید ابراهیم هادی، ۱۳۹۳ ش.
۱۰. موسوی خمینی، سید روح‌الله؛ صحیفة امام: مجموعه آثار امام خمینی علیه السلام؛ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۵ ش.